

یادبود و بزرگداشت دکتر جمشید گیوناشویلی

فرزین غفوری (دکترای تاریخ ایران باستان و عضو هیئت علمی فرهنگستان زبان و ادب فارسی)

دکتر جمشید گیوناشویلی از ایران‌شناسان برجسته جهان چهار سال پیش در پنجم بهمن‌ماه ۱۳۹۵ در تفلیس چشم از جهان فرو بست. وی زاده و پروریده عصر پرتلاطمی بود که سخت تحت تأثیر دو جنگ جهانی و وقوع انقلاب‌های ایدئولوژیک قرار داشت. انقلاب بلشویکی ۱۹۱۷ روسیه نه تنها برای بسیاری از روس‌ها پراسیب بود، برای شمار انبوهی از مردمان تابعه امپراتوری روسیه نیز فاجعه‌بار بود. در گرجستان خاندان گیوناشویلی، در حالی که پدر بزرگ استاد کشیشی ارتدکس بود، از یک سو، با سیاست محدودسازی و دین‌زدایی کمونیست‌ها و از سوی دیگر، با جوّ اختناق استالینی و حذف دگراندیشان مواجه شد؛ عموی استاد که پزشکی سرشناس بود با عنوان موهوم «دشمن خلق» در ۱۹۲۴ اعدام شد و خانواده استاد در سال ۱۹۲۹ به ناچار از گرجستان به ایران مهاجرت کردند. پدر استاد، شالوا (شالیکو) گیوناشویلی، در سال‌های اقامت در ایران به‌عنوان مهندس در کار ساخت راه‌آهن سراسری ایران مشارکت می‌کرد. در این زمان بود که جمشید گیوناشویلی در تهران به سال ۱۳۱۰/۱۹۳۱ چشم به جهان گشود. به این ترتیب تحصیلات او از ابتدا تا اوایل دوره دبیرستان در تهران استمرار یافت و طبیعتاً در چنین محیطی با زبان فارسی همچون زبان مادری خویش بالید و به سن رشد رسید. در آستانه جوانی و پس از گذراندن سال چهارم در دبیرستان معروف البرز، در حالی که جنگ جهانی دوم تازه پایان یافته بود، خانواده استاد قصد بازگشت به وطن کردند. این بازگشت در سال ۱۹۴۷ تحقق یافت و جمشید تحصیلات دبیرستانی خود را در دبیرستان پسرانه شماره ۱۰ تفلیس در سال ۱۹۴۹ به اتمام رساند. اما تصمیم بازگشت به شوروی زودهنگام و ناپیوسیده بود، زیرا استالین زمام امور را هنوز در دست داشت و حکومت او که کارنامه بسیار سیاهی در اعدام و تبعید مردم از خود به جا

گذاشته بود، تنها چهار سال حضور خانواده استاد را در گرجستان برتائید و در سال ۱۹۵۱ ایشان را به قزاقستان تبعید کرد. جمشید گیوناشویلی از سال ۱۹۵۲ تحصیلات دانشگاهی خود را در ازبکستان و دانشکده خاورشناسی دانشگاه تاشکند در شاخه ایران‌شناسی و رشته لغت‌شناسی ایرانی - افغانی آغاز کرد و مدرک کارشناسی خود را از آنجا اخذ نمود. پس از مرگ استالین در ۱۹۵۳، جمشید گیوناشویلی توانست همین رشته را در دانشگاه ایوانه جاواخیشویلی (دانشگاه دولتی تفلیس) پی بگیرد و در سال ۱۹۵۸ مدرک دکتری را اخذ نماید. عنوان پایان‌نامه ایشان «بخش فعلی اسامی مرکب در زبان فارسی ادبی» بود. سپس در سال ۱۹۶۶ از پایان‌نامه فوق‌دکتری خود نیز با عنوان «ساخت واجی زبان فارسی ادبی» دفاع کرد و در همین سال آن را به صورت کتاب در تفلیس به چاپ رساند. این اثر بسیار مهم، به همراه کتاب دیگری از ایشان در سال ۱۹۶۴، یکی از نخستین آثاری است که در آن آوای زبان فارسی با استفاده از دستگاه‌های پیشرفته الکترونیکی مطالعه شده است و از این رو، در آن زمان توجه و ستایش ایران‌شناسان برجسته را برانگیخت.

جمشید گیوناشویلی از سال ۱۹۵۹ در دانشگاه دولتی تفلیس مشغول تدریس لغت‌شناسی ایرانی و تربیت دانشجو شد و هم‌زمان در فرهنگستان علوم گرجستان نیز سمت‌های زیر را عهده‌دار بود: پژوهشگر مؤسسه خاورشناسی در فرهنگستان علوم گرجستان (۱۹۵۸-۱۹۶۱)، رئیس بخش زبان‌های هندوایرانی در مؤسسه خاورشناسی فرهنگستان علوم گرجستان (۱۹۶۱-۱۹۹۴)، معاون مؤسسه خاورشناسی فرهنگستان علوم گرجستان (۱۹۷۴-۱۹۹۴). گیوناشویلی در سال ۱۹۷۰ به مقام استادی رسید و به مدت دو دهه، از ۱۹۷۰ تا ۱۹۹۰، کارشناس هیئت ممیزه وزارت آموزش عالی اتحاد جماهیر شوروی بود. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقلال جمهوری گرجستان در ۱۹۹۱، در ژانویه ۱۹۹۴ / دی‌ماه ۱۳۷۲ جمشید گیوناشویلی انجمن علمی - فرهنگی و همکاری ایران و گرجستان را تأسیس کرد و از نوامبر همین سال به عنوان نخستین سفیر گرجستان در ایران مشغول به کار شد. این دوره طولانی سفارت، که بیش از ده سال تداوم یافت، به یمن سفیر فرهیخته‌اش شاهد خدمات بسیار بود و موجب توسعه و تعمیق روابط دو کشور شد. پس از پایان دوره سفارت، او همچنان ریاست انجمن همکاری ایران و گرجستان را عهده‌دار بود و برای گسترش روابط دو کشور به کوشش خود ادامه داد. وی بیش از ۱۶۰ کتاب، مقاله و یادداشت را تألیف و ترجمه کرده که برخی از مهم‌ترین آنها به شرح زیر است: آواشناسی زبان فارسی (به زبان روسی و با همکاری شو تا گاپرینداشویلی،

تفلیس: ۱۹۶۴)، دستگاه واجی زبان فارسی (به زبان روسی، تفلیس: ۱۹۶۶)، معرفی و بررسی نسخه خطی تاریخ سیستان در تفلیس (به زبان فارسی، تفلیس: ۱۹۷۱)، فرهنگ جیبی گرجی - فارسی و فارسی - گرجی (تفلیس: ۱۹۷۱)، گزیده‌ای از متون تاریخی فارسی (تفلیس: ۱۹۷۲)، فرهنگ اصطلاحات فنی روسی - فارسی (تفلیس: ۱۹۷۴)، یادداشت‌های لغت‌شناختی (تفلیس: ۱۹۷۸). بررسی این کتاب توسط زبان‌شناس و ایران‌شناس مشهور فرانسوی، ژیلبر لازار: (*Studia Iranica*, suppl. 2, 1979)، دستور زبان فارسی (برای تدریس در دانشگاه به زبان گرجی، تفلیس: ۱۹۸۷)، مطالعات گرجی - ایرانی (مجموعه مقالاتی به زبان‌های فارسی، انگلیسی، ایتالیایی و فرانسوی، تفلیس - تهران: ۱۹۹۷/۱۳۷۶).

در سال ۲۰۱۰/۱۳۸۸ از جمشید گیوناشویلی به‌عنوان برگزیده ویژه هفدهمین دوره جایزه جهانی کتاب سال جمهوری اسلامی ایران تقدیر شد. در سال ۲۰۱۱/۱۳۹۰ دانشکده علوم انسانی دانشگاه دولتی ایوان جاواخیشویلی در تفلیس جشن‌نامه هشتادسالگی استاد را با عنوان موضوعات زبان‌شناسی (*Issues of Linguistics*) به زبان‌های گرجی (بیشتر مقاله‌ها)، روسی، انگلیسی، آلمانی و فرانسوی منتشر کرد. در سال ۲۰۱۲/۱۳۹۱ رایزنی فرهنگی سفارت ایران در تفلیس، کتاب کارنامه پنجاه‌ساله را به زبان فارسی در تهران و تفلیس منتشر کرد. این کتاب شامل برگزیده آثار او در زمینه ایران‌شناسی و روابط تاریخی و فرهنگی میان ایران و گرجستان است. سرانجام آنچه در فهرست اهم آثار وی نباید از قلم بیفتد کوشش‌های ایشان در معرفی و انتشار مشهورترین منظومه حماسی گرجیان است؛ منظومه پلنگینه‌پوش اثر شوتا روستاولی، گنجور و خزانه‌دار سلطنتی ملکه تامار (حکومت از ۱۱۸۴ تا ۱۲۱۳ میلادی)، مهم‌ترین حماسه گرجی است که سراینده خود در دیباچه منظومه به منشأ ایرانی داستان تصریح می‌کند. برگزیده قطعات و یکی از نخستین ترجمه‌های فارسی این اثر در سال ۱۹۶۶/۱۳۴۵ زیر نظر جمشید گیوناشویلی، توسط مرتضی فاطمی و با خوشنویسی علی مینایی تبریزی به چاپ رسید. پس از استقلال گرجستان در سال ۲۰۱۶/۱۳۹۵ مؤسسه خاورشناسی تسرتلی در دانشگاه ایلیا به مناسبت هشتصد و پنجاهمین سالگرد تولد شوتا روستاولی، کتاب منظومه پلنگینه‌پوش در ایران را به چاپ رساند. این کتاب که به اهتمام استاد و دختر دانشمندش، هلن گیوناشویلی، و با همکاری رایزنی فرهنگی سفارت ایران در تفلیس منتشر شده است، شامل مقالات فارسی منتشرشده درباره این منظومه و معرفی ترجمه‌های فارسی آن می‌شود.